

В. П. Задорожний,
доктор філософії в галузі державного управління

ІННОВАЦІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ В СИСТЕМІ ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ

У статті розглядаються проблеми інвестиційно-інноваційної діяльності, спроба підвищення її ефективності в Україні. Розвиток інтелектуально-інформаційної економіки охоплює всі сфери господарювання [1] і вимагає розробки методологічного інструментарію, який має забезпечити об'єктивний, своєчасний та повний аналіз динамічних, соціальних, техніко-технологічних, правових, екологічних, духовно-моральних складових процесу господарювання і на цій базі — формування нових стратегій і механізмів модернізованого управління інвестиційним процесом [2].

Ефективність руху капіталу залежить від залучення техніко-технологічних, інтелектуально-інформаційних ресурсів, без яких розширене відтворення в умовах глобальної конкуренції неможливе. Аналіз участі державних органів управління в регулюванні руху капіталу засвідчив, що інноваційному вектору розвитку приділяється значна увага, яка, однак, ще не забезпечила перетворення інновацій на провідний фактор соціально-економічного зростання. Як підкреслюється у наукових публікаціях, незважаючи на суспільний інтерес до феномену інноваційної моделі розвитку, в Україні і на цей час не сформовано науково обгрунтованої інноваційної політики, яка б урахувала зарубіжний досвід формування інноваційних систем і була адаптована до української дійсності [3]. Це зумовлює необхідність дослідження особливостей формування інноваційної моделі розвитку в умовах перехідної економіки, виявлення чинників, що гальмують впровадження інновацій у виробництво та розробку управлінських рішень, які б забезпечили включення високих технологій у процес господарювання.

Інноваційній діяльності в Україні приділяється значна увага на різних рівнях господарювання. Для характеристики стану інноваційного розвитку в Україні слід згадати термін "інновація", трактування якого дає закон "Про інвестиційну діяльність" [4]. Інновації — новостворені (застосовані) і (або) вдосконалені конкурентоздатні технології, продукція або послуги, а також організаційно-технічні рішення виробничого, адміністративного, комерційного або іншого характеру, що істотно поліпшують структуру та якість виробництва і (або) соціальної сфери.

Поява нових інвестиційних ресурсів, які усувають обмеження джерел їх утворення та застосування, ще не забезпечують достатню ефективність руху капіталу. За

допомогою інновацій, спрямованих на вдосконалення засобів та предметів праці, проблеми соціально-економічного зростання розв'язати неможливо. Сучасні параметри подальшого суспільного розвитку набувають оптимальних значень тільки тоді, коли охоплюють базис і надбудову, матеріальне і духовне, засоби та предмети праці, працю, відносини між людьми в процесі праці, відносини виробництва, обміну, розподілу та споживання, механізми управління. Якісне зростання набуває необхідних суспільству параметрів тоді, коли цикл інновацій розпочинається у відносинах між людьми, на основі досконалого інноваційного механізму господарювання розгортається у виробництві й завершується в соціально-економічних, екологічних та інших результатах господарської діяльності, забезпечуючи потреби суспільства на засадах справедливості та ефективності [5, с. 87]. Ефективність інноваційного процесу в цьому разі характеризується синергетичним* результатом, який виходить за межі підвищення результативності застосування тільки засобів виробництва, оскільки провідний вплив на ефективність взаємовідносин суб'єктів інвестиційної діяльності мають їх духовно-моральні властивості, включення яких у механізми управління суспільним розвитком має стати важливим завданням для спеціалістів державного управління, вчених та ін., без чого вдосконалення будуть мати обмежений, нестійкий, локальний, тимчасовий характер.

Ринкова система господарювання створила інституційну систему, яка забезпечує кожному господарському суб'єкту здійснювати об'єктивну оцінку ефективності господарської діяльності інших суб'єктів. Для цього розроблена, наприклад, система оцінки ефективності ринку, інвестиційні рейтинги, різноманітні індекси тощо. Однак головна відповідальність за правильність оцінки його ефективності лежить на кожному суб'єкті. Так,

* Синергізм (з грец. — діючий разом) — явище посилення одного каталізатора додаванням іншого [6, с. 615].

Уоррен Баффет показує, що протягом 63-річної діяльності середньорічний дохід інвестиційної компанії, якою він керував, становив 20%, тоді як протягом того ж періоду загальний рівень прибутку на ринку був біля 10%. Завдяки індивідуальним інвестиційним стратегіям він створив 50-мільярдний капітал.

Формуючи інноваційну модель в Україні, передовий світовий досвід слід застосовувати, однак не копіюванням ефективно працюючих механізмів оцінки ефективності господарської діяльності суб'єктів ринку в розвинутих країнах. Потрібно будувати вітчизняні механізми оцінки ефективності господарської діяльності суб'єктів, провідною складовою яких має стати можливість кожного учасника господарської діяльності свободи вибору напрямів та механізмів індивідуального розвитку, які не суперечать суспільним інтересам. Сьогодні свобода вибору господарських суб'єктів в основному знаходиться у межах офіційної та неофіційної господарської діяльності, що є чинником існування значних обсягів тіньової економіки, великої кількості збиткових підприємств, неконкурентоспроможної продукції та ін.

Слід зазначити, що формування нового способу виробництва та його інноваційного механізму пов'язане не стільки з потребою в побудові постіндустріальної економіки, як матеріально-технологічної бази вступу України у європейські та світові структури (база може бути побудована на основі високого розвитку індустріального виробництва і потребує у 2—3 рази більше виробництва ВВП на душу населення), скільки з тим, що він має забезпечити випереджальний спосіб виробництва, передбачати глобальні та локальні соціально-економічні, екологічні, політичні проблеми, запобігати їх виникненню, визначати та забезпечувати пріоритетні напрями розвитку, формувати механізми управління, які мають гарантувати стабільність цивілізаційного розвитку.

Аналіз інноваційного вектора руху в інвестиційному процесі України показав, що стратегія реформ на макроекономічному рівні визначена як інноваційна, проте її впровадження потребує справді інноваційних принципів. У публікаціях, в яких аналізують стан справ у цій сфері, зазначається, що на сьогодні немає підстав вважати, що основою процесів є інноваційний принцип і що економічна політика держави має спрямовуватися на реалізацію трьох груп функцій:

- забезпечення правових умов та інфраструктури, комунікацій, доступу до інформації;
- ефективного використання всіх видів ресурсів (підтримка економічної діяльності та конкуренції);
- безконфліктного розвитку всіх підсистем суспільства (перерозподіл створеного доходу).

Найбільше для формування інноваційної моделі розвитку зроблено у забезпеченні правових умов інноваційної діяльності. Прийнято понад 20 нормативних актів, які регулюють інноваційну діяльність.

Проголошення переходу до інноваційної моделі розвитку в Україні має невизначений та непослідовний характер. Конструктивний вплив держави обмежується прийняттям законів, Концепції та низки указів Президента про впровадження інновацій. З огляду на це соціально-економічна система господарювання потребує перегляду курсу реформ, щоб призупинити втрату ресурсу часу, який в принципі неможливо відтворити. По-

дальше копіювання успішно функціонуючих моделей ринкової системи господарювання в Україні, як засвідчила практика, неефективне, оскільки потрібно будувати власну інноваційну модель розвитку, яка врахувала б тисячолітні цивілізаційні надбання та забезпечила б випереджальний інноваційний розвиток економіки та суспільства.

Аналіз становлення інноваційної моделі розвитку свідчить, що у діях держави немає організаційної послідовності та політичної волі, що підтверджується розробкою, прийняттям і реалізацією прийнятих державою заходів. Основні напрями державної інноваційної політики були задекларовані в Законі України "Про наукову і науково-технічну діяльність" від 1 грудня 1998 р. №285-XIV. Його положення були розвинуті у наступних законодавчо-нормативних актах, зокрема в "Концепції науково-технічного та інноваційного розвитку України", затвердженою Постановою Верховної Ради України № 916 від 13 липня 1999 р. та в Законі України "Про інноваційну діяльність" від 4 липня 2002 р., в якому розвинуто методологію проектного управління інноваційним процесом [4]. Але в даному законі державний вплив на інноваційну сферу обмежився організаційними механізмами та засобами фінансової підтримки інноваційних проектів, пільгового оподаткування суб'єктів інноваційної діяльності. Для інноваційних підприємств Законом були надані пільги: податку на прибуток; податку на додану вартість; земельного податку (50% податку на прибуток, одержаному від інноваційних проектів, мала залишатися у розпорядженні платника податків, зараховуватися на його спеціальний рахунок та використовуватися виключно на фінансування інноваційної, науково-технічної діяльності і розширення власних науково-технологічних і дослідно-експериментальних баз); митні пільги (від сплати ввізного мита мали бути звільнені сировина, устаткування, обладнання, комплектуючі та інші товари (крім підкацізних), які необхідні для виконання пріоритетного інноваційного проекту.

Однак ці заходи виявилися безсистемними, обмеженими, непослідовними, недостатніми, щоб включити інноваційну складову у соціально-економічний розвиток в Україні. Підтвердженням цьому є призупинення низки головних положень Закону України "Про інноваційну діяльність" щодо податкових та митних пільг для інноваційних підприємств. Пріоритетними напрямками виявилися потреби у наповненні Державного бюджету. У березні 2005 р. Ст. 21—22 Закону були повністю скасовані.

У Програмі розвитку інвестиційної діяльності на 2002—2010 рр. в розділі V "Напрями виконання програми" в параграфі "Розвиток спеціальних (вільних) економічних зон, територій, де запроваджено спеціальний режим інвестиційної діяльності та депресивних територій" зазначено, що важливим напрямом державної інвестиційної політики є сприяння створенню індустріальних парків для розвитку високотехнологічних виробництв. Метою запровадження спеціального режиму інвестування на територіях з несприятливими соціально-економічними та екологічними умовами є залучення інвестицій у пріоритетні галузі виробництва для збереження існуючих та створення нових робочих місць, упровадження нових технологій, розвиток зовнішньоекономічних зв'язків, збільшення обсягу високоякісних то-

варів та послуг, створення сучасної виробничої, транспортної та ринкової інфраструктури.

Однак застосування технопарків як одного з ефективних інструментів формування інноваційної моделі економіки в Україні є непослідовним та безсистемним. Поки що не була створена критична маса технопарків, які мали б забезпечити стратегічний прорив у розвитку високотехнологічного виробництва. Невелика питому вага позитивних результатів застосування технопарків призвела до того, що у 2005 р. пільгове оподаткування у них було ліквідовано.

У Стратегії економічного й соціального розвитку України (2004—2015 рр.) зазначається, що європейський вибір України і, відповідно, необхідність її інтеграції у високотехнологічне конкурентне середовище зумовили потребу у формуванні інноваційної моделі розвитку, в якій роль головного джерела довготривалого економічного зростання відіграють наукові надбання. Водночас інноваційна модель розвитку має розглядатися як інструмент формування засад інформаційного суспільства в Україні.

Констатовано, що в розвинутих країнах до 85—90% приросту ВВП забезпечується через виробництво та експорт наукоємної продукції, обсяг якої оцінюється в 2,5—3,0 трлн. дол. Сучасна структура світового ринку інновацій має такий вигляд: США — 36%, Японія — 20%, Німеччина — 16%, Росія — 1% (цит. за [1, с. 88]). Україна, посідаючи за кількістю науковців одне з перших місць у світі, поки що суттєво не використовує результати наукових досліджень. Частка вітчизняної наукоємної продукції становить близько 0,1% на світовому ринку високотехнологічної продукції й представлена на ньому переважно продукцією оборонно-промислового комплексу та авіаційної промисловості.

В аналітичній доповіді Національного інституту стратегічних досліджень зазначається, що відсутність практичної реалізації прийнятої нормативної бази негативно вплинула на стан інноваційної діяльності в Україні, яка визначається трьома чинниками: станом науки, станом інноваційної інфраструктури, попитом на інновації з боку матеріального виробництва. Негативні тенденції у фундаментальній науці: старіння наукових кадрів, застаріле дослідно-лабораторне оснащення, зростання диспропорцій в науково-технічній інфраструктурі обмежує можливості створення інноваційного продукту, придатного для комерційної реалізації на внутрішньому та зовнішньому ринках. Система управління стає все менш придатною для реалізації великих інноваційно-інвестиційних проектів, поступово перетворюється на виконання дрібних проектів та завдань.

У цілому, за офіційними оцінками, внутрішній ринок науково-технічної продукції продовжує занепадати. Ознаками цього є:

- низький рівень попиту на інноваційні розробки всередині країни;
- неплатоспроможність вітчизняних споживачів, які мають потреби у високотехнологічній продукції;
- недостатність конкуренції на внутрішніх ринках між виробниками та постачальниками нової техніки та технологій;
- прагнення західних замовників без істотних інвестицій використати наукові результати виробничої сфери (насамперед, за технологіями подвійного призначення).

Центр антикризових досліджень Національного інституту стратегічних досліджень головними перешкодами на шляху становлення інноваційної моделі розвитку вважає:

- недостатність фінансових ресурсів для забезпечення наукових досліджень;
- недосконалість нормативно-правової системи регулювання і стимулювання інноваційної діяльності;
- невідповідність корпоративної структури, яка формується в Україні, вимогам інноваційного розвитку;
- відсутність дієвої системи пріоритетів розвитку науково-технологічної сфери;
- повільне формування в Україні сучасного й масштабного ринку інноваційної продукції;
- неготовність апарату державного управління до предметної діяльності, спрямованої на інноваційний розвиток економіки.

Аналіз переліку перешкод, що заважають становленню інноваційної моделі розвитку економіки, що визначені різними науковими колективами, свідчить про те, що в Україні відсутня науково обґрунтована концепція інноваційного розвитку. Крім того, у переліку перешкод відсутній аналіз пасивної поведінки держави щодо формування інноваційної моделі розвитку. Ця перешкода є у трансформаційному періоді провідною. Переважну частину заходів з формування інноваційної моделі розвитку економіки держава формулює у вигляді переліку недоліків та побажань, що потрібно робити, а не чітко визначених організаційних, економічних, соціальних, правових механізмів реалізації інноваційної моделі економічного розвитку.

Держава намагається залучити інноваційні ресурси ринковими методами, не зробивши глибокого наукового аналізу їх застосування в умовах ринку інновацій, що зароджується. Крім того, цей недолік посилюється через відсутність науково-методологічних засад залучення інноваційних чинників до розв'язання соціально-економічних проблем перехідної економіки. Інноваційний розвиток деякі автори схематизують. Наприклад, характерним є погляд на інноваційний ринок як на модель сполучених посудин з обернено пропорційним регулятором, де одна посудина — це перспективні технічні пропозиції, а друга — інноваційні фінансові інвестиції (ІФІ), а регулятором є законодавча система України та нормативні акти уряду. Чим меншими будуть податки на інноваційні кошти та чим більше буде цільових коштів уряду, тим більше їх вкладатимуть в інновації.

В умовах глобалізації інвестиційного процесу у формуванні та включенні у нього національних потоків капіталу змінилася роль держави. Вона має виступати основним суб'єктом, здатним захистити внутрішній господарський простір від фінансової експансії глобального капіталу. Застосування інновацій, навіть в умовах стабільного функціонування соціально-економічних систем господарювання, завжди пов'язане з підвищеним ризиком, а в умовах перехідної економіки ризик неможливо прогнозувати: у перехідній економіці переважають процеси первісного нагромадження капіталу за рахунок перерозподілу державної власності, тому суб'єкти господарювання в трансформаційному періоді не зацікавлені в активному запровадженні інновацій. Крім того, конкуренція між господарськими суб'єктами деформована непродуктивними механізмами отримання доданої

вартості на основі застосування спекулятивних інструментів обігу капіталу.

Вчені, політики, державні діячі усвідомлюють, що Україна має будувати власну модель цивілізаційного зростання.

Побудова оптимальної моделі соціально-економічного зростання повинна сформувати достатні умови для забезпечення синергетичного ефекту, який має бути отриманий у процесі взаємодії організаційних, правових, фінансових, природних, техніко-технологічних, інформаційно-інтелектуальних, інноваційних, політичних та інших ресурсів суспільства.

Поки що інновації розглядаються тільки у вимірі підвищення ефективності функціонування засобів виробництва або окремих аспектів соціальної сфери, не охоплюють усього комплексу явищ і процесів, що активно впливають на рівень розвитку суспільства в цілому. Інновації мають формувати критичну масу рушійних сил інвестиційного процесу для досягнення цивілізаційного зростання.

Йдеться про інновації як процес, що забезпечує взаємоперетворення однієї форми ресурсу в іншу не тільки без втрат у моменти взаємопереходу, але і їх збільшення на основі синергетичного ефекту. Процеси взаємопереходу однієї форми в іншу в сучасній теорії і практиці залишаються поза увагою вчених, політиків, державних діячів, бізнесменів.

Одним із суттєвих недоліків впровадження інноваційних здобутків у процес розширеного відтворення є його методологічна обмеженість, організаційна непослідовність, безсистемність та фрагментарність. Високі технології на основі формування комп'ютерних програм та алгоритмів дають змогу позбутися недоліків існуючого механізму впровадження інноваційних технологій у виробництво і забезпечують випереджальне управління цивілізаційним зростанням, передбачення проблем розвитку, розробку запобіжних механізмів, оптимізацію взаємодії суб'єктів інноваційної діяльності, ефективне використання інноваційних ресурсів.

Яку мету має ставити держава перед суб'єктами господарювання в інноваційному вимірі? Відповісти на це запитання, як показала тривала історична практика, не так просто. Аналіз історії господарського розвитку України за останні 150 років показує, що засоби виробництва зазнали небачених інноваційних змін. Сьогодні вже формується інтелектуально-інформаційна економіка, що активно розробляє оптимальні механізми використання засобів виробництва у різних галузях національного господарства. Людство впритул підійшло до відкриття нових джерел енергії, застосування яких має змінити характер господарювання та відновлювати природне середовище.

Якщо інновації кардинально змінили засоби виробництва, то відносини між людьми у процесі виробництва, обміну й розподілу матеріальних благ не зазнали кардинальних змін, більше того, вони занепадають. Нееквівалентний обмін між суб'єктами господарювання був і продовжує залишатися незмінним тривалий історичний час, що призводить до одних і тих самих проблем суспільства: більша частина населення невдоволена своїм матеріальним станом, це постійно дестабілізує соціально-економічний розвиток.

Таким чином, якщо оцінювати розвиток людини в цілому, то, незважаючи на деяке підвищення рівня матеріального добробуту населення України в окремі історичні періоди, інновації не підвищили рівень цивілізованості відносин між людьми. Державі доводиться знову і знову повертатися до вирішення однієї й тієї самої проблеми — забезпечення "повноти людського життя" не для окремих кіл, а для всіх громадян.

Література:

1. Кастельс М. Информационная эпоха: экономика, общество и культура: Пер. с англ. / Под науч. ред. О.И.Шкартана. — М.: ГУ ВШЭ, 2000. — 608 с.
2. Мартиненко В.Ф. Интеллектуально-информационные факторы инвестиционного процесса в Украине в условиях европейской интеграции // Государственное управление в условиях интеграции Украины в Европейский Союз: Материалы науч.-практ. конф. / За заг. ред. В.І. Лугового, В.М. Князева. — К.: Вид-во УАДУ, 2002. — С. 310—311.
3. Бражко О.В. Технологические приоритеты инновационного развития промышленности: тенденции та проблемы // Экономика та держава. — 2005. — № 11. — С.18—20.
4. Закон України "Про інноваційну діяльність" // Відом. Верховної Ради України. — 2002. — № 36. — Ст. 266.
5. Мартиненко В.Ф. Формування інноваційного процесу в Україні: методологічний аспект // Вісн. УАДУ. — 2003. — № 2. — С. 84—91.

Стаття надійшла до редакції 24 грудня 2008 р.

НАУКОВО - ПРАКТИЧНИЙ ЖУРНАЛ

АГРОСВІТ

**ЖУРНАЛ
ВИХОДИТЬ
24 РАЗИ НА РІК**

*Через редакцію
передплата проводиться
з будь-якого місяця!*

**Передплатний
індекс: 21847**

*Свідоцтво
КВ № 12177-1061 ПР
від 11. 01. 2007 року*

Журнал включено до переліку наукових фахових видань України, в яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук з

ЕКОНОМІКИ

ЗАСНОВНИКИ:

- Рада по вивченню продуктивних сил України
- Національної академії наук України,
- ТОВ "ДКС Центр"

вул. Ливарська, 5, оф. 408
(044) 537 14 33, 223 26 28
e-mail: dks@kiev.relc.com